

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida 2014-yil 19-dekabrda 0055-raqam bilan qayta ro'yxatga olingan.

2023-yil. 1-son.

Tahrir hay'ati:

Baxtiyor SAIDOV
Dilshod KENJAYEV
Nizomiddin MAHMUDOV
Yorqinjon ODILOV
Nasirullo MIRKURBANOV
Jabbor ESHONQULOV
Valijon QODIROV
Baxtiyor DANIYAROV
Abdurahim NOSIROV
Tolib ENAZAROV
To'liqin SAYDALIYEV
Ravshan JOMONOV
Zulxumor MIRZAYEVA
Qozoqboy YO'LDOSHEV
Tajixon SABITOVA
Salima JUMAYEVA
Nilufar NAMOZOVA
Qayum BAYMIROV
Lutfullo JO'RAYEV
(bosh muharrir o'rinbosari)

Bosh muharrir

Bahodir JOVLIYEV

Sahifalovchilar:

Akmal FARMONOV
Gulnoza VALIYEVA

Nashr uchun mas'ullar:

Nilufar NAMOZOVA
Nigora URALOVA
Emma TOROSYAN

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri
Matbuotchilar ko'chasi 32-uy.
Telefon: (98) 121-74-16,
(71) 233-03-10, (71) 233-03-45,
(71) 233-03-67.
e-mail: til_adabiyot@umail.uz
veb-sayt: www.tilvaadabiyot.uz

Jurnaldan ko'chirib bosilgan maqolalar "Til va adabiyot ta'limi"dan olindi, deb izohlanishi shart.

Jurnalda nashr etilgan maqolalarda mualliflarning tahririyat nuqtayi nazariga muvofiq kelmaydigan fikr-mulohazalari bosilishi mumkin.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqiriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

Bosmaxonaga. 2023.30.01. da topshirildi. Ofset usulida chop etildi. Qog'oz bichimi 60x84/8. Shartli bosma tabog'i 6,0. «Arial» garniturasida. 10, 11 kegl. «ECO TEXTILE PRODUCT» MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Manzil: Toshkent sh. Mirobod tum., Matbuotchilar ko'chasi 32-uy. Buyurtma ___ Adadi 1850 nusxa. Bahosi kelishilgan narxda.

1991-yildan chiqa boshlagan

TIL VA ADABIYOT TA'LIMI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ МИНИСТЕРСТВА
НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРЫ
LANGUAGE AND LITERATURE
TEACHING

SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL OF THE MINISTRY
OF PUBLIC EDUCATION OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

MUNDARIJA

DOLZARB MAVZU

Qozoqboy YO'LDOSHEV. Global dunyoda adabiy ta'lim vazifasi 3

ILG'OR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR

Klaraxon MAVLONOVA. Maktab ona tili darsliklarida matn tuzish qoidalar talqini 5

Mahliyo ELBOYEVA. Bolalar adabiyotini o'qitishda psixodiagnostik metodlarning o'ziga xosligi 7

Oqila TURAQULOVA. Adabiyot darsida "layli va Majnun" dostonini o'rganish 9

TILSHUNOSLIK

Shaxnoza NASHIROVA. Inglizcha-o'zbekcha ko'p ma'noli so'zlarning lug'atlardagi bosh va hosila ma'nolari semantizatsiyasi 11

Madina ABDULLAZODA, S.ZIYAYEVA. Ayol va erkaklarning sotsiologik xususiyatlarini aks ettiruvchi semantik maydon 13

TAHLIL

Gulnora GULYAMOVA. O'zbek tilida texnik terminlar 15

Dilfuza TUXLIYEVA. "Lola" radifli Bobur g'azalining o'quv tahlili 16

Nilufar BOBOQULOVA. Metaforali ingliz va o'zbek maqollarining semantik tahlili 19

Mavlon BOBOXONOV. Obraz yaratishda ruhiyat tasvirining ahamiyati 20

Yulduz KARIMOVA. Poetik tafakkur va uning yangilanishi 22

Zulfiya KABULOVA, Zuhra KHAZRATOVA. The main concepts in media and analysis of linguocultural features in journalistic texts 24

TARJIMASHUNOSLIK

Elmirza ERKAYEV. Nutq kompetensiyalarini shakllantirishda tarjima mashqlarining xususiyati 27

Gulrukh YUSUPOVA. Adopting differentiated instructions into efl classes 28

TADQIQOT

Aqmaral NISANBAYEVA. Bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik qobiliyatni rivojlantirish 30

Dilafroz JOMARDOVA. Farmatsevtika vositalari reklama matnida apellyativ leksika 32

Muborak JO'RAYEVA. Chet til darslarida talabalarning og'zaki nutqini faollashtirishning ayrim masalalariga doir 34

Nigora SAYDALIYEVA. O'zbek tiliga yozma tarjima nuqsonlar 35

Xolmo'min FAYZULLAYEV. "Dashtu dalalalarda" romanida inson va jonivor obrazlari paralleligi 38

KICHIK TADQIQOT

Dildor NURMUHAMEDOVA, Gulnora XOLMUROTOVA. Nutqiy kompetentlikda tanqidiy fikrlashning o'rni 40

E'zoza ATAMIRZAYEVA. Chet til o'qitishda "integratsiya" va "integrativ yondashuv" tushunchalarining metodik tahliliga oid ayrim mulohazalar 41

Gulasal ESHQUVATOVA. "Alienizm" va "ksenizm" tushunchalari tadqiqiga doir 43

Ozoda URAZOVA. Qissalarda mehnat qo'shiqlari 44

Dilfuza DJABBAROVA. Teaching english for future food specialists 46

Ma'mura RAKHIMOVA, Shaxnoza JALOLOVA. Semantic feature analysis of the english modal auxiliaries 47

Sardor SURMANOV. Teaching listening skills out of classroom 49

АКТУАЛЬНОЕ СЛОВО ДНЯ

Малохатхон УСМОНОВА. Алишер Навои – великий поэт-гуманист и государственный деятель 51

МЕТОДИКА. ОПЫТ

Диляра ЗАРИПОВА. Изучение имени прилагательного с применением языка-посредника 53

ИЗ ОПЫТА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Оксана ГИБРАЛТАРСКАЯ. Разработка практических занятий в условиях кредитно-модульного обучения 57

Умида ГАФУРОВА. Эмоциональный аспект высказывания в синтаксисе при изучении русского языка как иностранного 58

ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Евгений МАЛИНОВСКИЙ, Ирина ТКЕБУЧАВА. Из истории изучения фразеологии в русском языкознании 60

Муштарий ОРТИКОВА. Понятие языковой картины мира в лингвистике 62

СОПОСТАВИТЕЛЬНОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ

Дильдархон ХАШИМОВА. Изучение соматических фразеологизмов как лакун в разносистемных языках 64

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

Дмитрий ПУПОНИН. Проблема театральности в романе-фэнтези Генри Лайона Олди «Герой должен быть один» 68

ПРОБЛЕМЫ. ПОИСКИ. РЕШЕНИЯ

Насиба НИЯЗОВА. О типологии монологической речи в лингвистической и научно-методической литературе 72

НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Гулаим УРУМБАЕВА, Салават АТАЖАНОВ. Синтаксические трансформации в русском переводе повести Ж.Аймураева «Сердце сироты» 75

Виктория ГУДЗИНА. Осмысление категории счастья в поэзии Анны Ахматовой 77

Татьяна ЮН, Ирина ДОРНИНА. Фразеологический повтор и его функциональная значимость 80

TIL VA ADABIYOT

TA'LIMI

ЯЗЫК И ЛИТЕРАТУРЫ

jurnali

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining
Filologiya va Pedagogika fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy
natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrdir.

“Yaypan ko'chalari keng, lapkasi, oto'yini bor, tollarda bedana, ko'cha bo'yi va bozorbozidagi do'konlarda kaklik sayraydigan obod qishloq edi” (A.Q.) gapi ekspozitsiyani eslatadi [3: 86].

3. Rivoya-matn qismlarining ichki tuzilishi: birinchi va oxirgi gapi ham o'ziga xos. Masalan, rivoya-matnda har bir abzas quyidagi mazmundagi gap yoki gaplardan boshlanadi: biror ish-harakat tufayli yuz bergan holatni ifodalovchi gap; biror ish-harakatni ifodalovchi gap (yoki gaplar); ish-harakatning payti, sababi yoki maqsadini ko'rsatuvchi gap; avvalgi ish-harakatlarning natijasizligini ta'kidlovchi gap; avvalgi harakatlar yuzasidan chiqarilgan xulosa-gap; avvalgi ish-harakat-holatlardan taajjubni ifodalovchi gap; biror taraddudga ishora qiluvchi gap; manzil va uning tasviridan darak beruvchi gap; portret tasviri (asar qahramonining asosiy fazilati); harakatdan to'xtash, biror holatning davom etmaganligi mazmunidagi gap; xabar va unga munosabatni anglatuvchi gap; to'siqsizlik mazmunidagi gap; istak mazmunidagi gap va hokazo [3: 84].

Rivoya-matnning asosiy qismida ketma-ket, izchil bajarilgan harakatlar bayon qilinadi. Rivoya-matnning

qismlarida, ko'pincha, xulosa gap bo'lmaydi: oxirgi bajarilgan ish-harakat bilan yakunlanadi.

4. Muhokama-matn qismlarining ichki tuzilishi: asosiy qism, birinchi va oxirgi gap yuzasidan tegishli ma'lumotlarni bayon qilishga mo'ljallanadi.

5. Kirish so'z va kiritma birikmalar gapni gapga, ba'zan matn qismlarini o'zaro bog'lash uchun xizmat qiladi.

6. Matnda so'z, bog'lovchi so'zlar takrori (anafora), kesim takrori (epifora) gapni gapga bog'lash usullaridan birini ifoda etadi.

7. Matnda atov gap, so'z-gaplar (49-dars. Atov gap).

Xullas, 8-sinfda matn tuzilishi bilan bog'lab o'rganish mumkin bo'lgan asosiy til birliklari yuqorida bayon qilingan tushunchalardan iborat bo'lib, ular asosida qoidalar chiqarish imkoniyatlari kengayadi. Ushbu qoidalar o'quvchilarda dastlab matniy, pirovardida lingvistik kompetensiyani shakllantiradi. Bu qoidalarga amal qilib tashkil etiladigan tahliliy mashq turlari tilning ma'no va tuzilish boyligini egallash, ya'ni matndan ko'rish, anglash, qo'llash orqali mantiqli, ta'sirli nutqni his etish uquvini hosil qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ona tili: O'rta maktablarning 8-sinfi uchun darslik / M.Qodirov, H.Ne'matov, M.Abduraimova, R.Sayfullayeva, B.Mengliyev. To'rtinchi nashr. – Toshkent: Cho'lpon nomidagi NMIU, 2019.

2. Целикова М.П. Развитие аналитических способностей учащихся при изучении синтаксиса в условиях непрерывного образования. Автореф. дис. ... докт. пед. наук. – Москва, 2011.

3. Yo'ldoshev R., Rixsiyeva M. Insholardagi matniy xatolar, ularni tuzatish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2019.

Mahliyo ELBOYEVA,

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti stajor-o'qituvchisi

BOLALAR ADABIYOTINI O'QITISHDA PSIXODIAGNOSTIK METODLARNING O'ZIGA XOSLIGI

Adabiyotni, xususan, bolalar adabiyotini o'qitishda zamonaviy yangi metodlardan foydalanish bugungi kunning qat'iy talabidir. Pedagoglar bolada mantiqiy, ijodiy, tanqidiy fikrlashni shakllantirish, qobiliyatini yuzaga chiqarish orqali uning kelajakda qanday kasb egasi bo'lishini o'zi mustaqil hal qilishiga zamin yarata-di. Umuman, bolaning bilim olishi uchta asosiy komponentdan iborat:

1) intellektual muammolarni hal qilishda faollik – bilimga qiziqish;

2) kattalar yordamiga moyillik;

3) muammolarni yechishning o'rganilgan yangi mantiqiy usullarini shakllantirish [1: 83–87].

Shu nuqtayi nazardan, bolalar adabiyotiga psixodiagnostik metodlardan foydalanish usulini olib kirish ta'lim-tarbiya jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bolaning o'ziga xos psixologik xususiyatlari, aqliy qobiliyatini hi-

sobga olgan holda, psixodiagnostik metodlardan foydalanish alohida ahamiyatga ega. O'qituvchi ta'lim-tarbiyadagi qiyinchiliklarning qanday paydo bo'lishini tushunishi uchun, avvalo, bolaning ruhiy rivojlanishiga xos asosiy qonuniyatlarni bilishi va turli ruhiy holatlarning psixologik diagnostika metodlarini egallagan bo'lishi zarur. O'qituvchining bolalar bilan ishlashida psixodiagnostik tadqiqot, doimiy kuzatish jarayonida olingan natijalardan qanchalik to'g'ri foydalana olishi ham muhim hisoblanadi. Psixodiagnostik metodlar orqali bolalar adabiyoti ijtimoiy ong shakli sifatida bolalarning borliqqa qarashlarini, asar voqealarini baholashdagi bilimi, estetik didini ifodalaydi.

Bolalar adabiyoti tarbiya quroli sifatida kichikintoylarga bilim berish vazifasini bajaradi, ularning qiziqish doirasini kengaytiradi. Bolalar adabiyotining bosh xususiyati ham ana shunda, ya'ni narsa-hodisalarga bolalar

ko'zi bilan qaray bilishida, ularni bolalarcha idrok qila bilishida, ularga bolalarcha munosabatda bo'la olishida. Demak, psixodiagnostik metodlardan foydalangan holda dars jarayonlari tashkillashtirilsa, bu bolaning darsga diqqatini jalb etish bilan birga, uning adabiyotga munosabatini, ruhiy holatini ham tahlil qilish imkoniyatini tug'diradi.

Shu o'rinda, "psixodiagnostika" terminiga to'xtalib o'tsak. Psixologik diagnostika termini XIX asr oxirida tajriba asosida yuzaga kelgan. Bu tushuncha individni o'rganadigan barcha metodlar majmuyini o'z ichiga oladi. Psixologik diagnostika inson xulq-atvorini xarakterlaydi, uning bilim olishga ishtiyoqi va qiziqishlarini tashxis qiladi [2: 56–60]. Psixodiagnostika bolalar adabiyotida qo'llanganda bolaning yosh xususiyatlariga alohida e'tibor beriladi. Demak, maktab yoshidagi bolalarni olsak (7 yoshdan 11–12 yoshgacha), bu davrda bola dunyoni birmuncha anglagan, atrof-muhitga munosabat bildiradigan, har qanday narsaga qiziquvchan bo'ladi. Jumladan, boshlang'ich sinf o'quvchilari badiiy asarni mustaqil o'qishga harakat qiladi. Chunki bu ularga ishonch va zavq bag'ishlaydi. Psixodiagnostik metodlarni 2-sinf o'quvchilariga qo'llaganda-chi? Deylik, sinfda Po'lat Mo'minning "Ibn Sino ulashar da'vo" she'ri berilgan. Ushbu she'r bo'yicha dars o'tganimizda bolaning eslab qolish qobiliyati va she'ning satrini yodlay olishini bilishimiz uchun eksperimental metodikadan foydalanamiz. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, topshiriqni bajarishdan oldin bola o'ziga berilgan vazifani to'g'ri tushunganiga ishonch hosil qilish kerak. Chunki berilgan va bajarilayotgan vazifaning muvaffaqiyati ko'p hollarda shu jihatga bog'liq. Bolalarga "Ibn Sino ulashar da'vo" she'rini yaxshilab ikki-uch marta o'qib beramiz. "Hozir men sizlarga ushbu o'qib bergan she'rimdan o'nta so'z aytaman va bir to'xtab olaman. Mana shu to'xtab olgan vaqtimda aytgan so'zlarimni eslab qolib, uni qog'ozga yozishingiz va rasmini chizishingiz kerak bo'ladi. Tezroq yozishga va chizishga harakat qiling. So'zlar: **sut, ovqat, olma, tuxum, xum, yurak, turshak, oshko'kat, san'at, mevalar.** Bolalarga bu so'zlar ketma-ket o'qib beriladi, har bir so'z o'qilgandan keyin 20 soniya tanaffus qilinadi. Shu vaqt ichida bola aytilgan so'zlarni yozishi va chizib borishi kerak. Mashg'ulot tugagandan so'ng boladan yozgan so'zlarini o'qib berishi so'raladi.

Natijalar tahlili:

1 ball: o'z chizmalari va yozuvlaridan foydalanib so'zlarni to'g'ri aytga;

0,5 ball: chizgilarga qarab berilgan so'zlarga yaqinroq so'z aytsa;

0 ball: noto'g'ri so'z aytsa.

Umumiy maksimal ko'rsatkich o'n ball. Baholaydigan bo'lsak, bola maksimal ball to'plasa, demak, xotirasi juda

yuqori, u she'rni bemalol yodlay oladi. Sakkiz-to'qqiz ball to'plagan bolada eshitish xotirasi yuqori darajada bo'ladi, u she'rni ko'proq tinglasa, yodlay oladi. To'rt-yetti ball to'plagan bolaning xotirasi o'rtacha rivojlangan bo'ladi, bunday bolalarda she'ning yarmini yodlashga qobiliyat mavjud [3: 73–75]. Ikki-uch ball to'plagan bolalarda xotira past bo'ladi, ular bilan darsda va darsdan tashqari mustaqil ishlarda ko'proq xotira mashqlarini va aqlni charxlovchi turli xil metodlarni mashq qilish kerak. Bunday jarayonlarda psixodiagnostik testlar ham asqotadi. Bu testlar yordamida bolaning aqliy qobiliyati-ga qarab o'qituvchi u bilan ishlashi, izlanishi lozim.

Psixodiagnostikaning yana bir muhim xususiyati shundaki, uning "Hikoyani qayta esga tushirish" metodikasi orqali bolaning o'qigan hikoyasini qay darajada eslab qolgani va uni tushunish darajasi ham o'rganiladi. Misol uchun, 5-sinf o'quvchilariga Abdulla Qodiriyning "Uloqda" hikoyasi o'tilayotganda o'qituvchi bolalar bilan birga hikoyani yaxshilab o'qib chiqadi. O'qib bo'lingach, o'qituvchi o'quvchilardan eshitgan hikoyasini so'zlab berishni so'raydi va har bir bola hikoyani o'zining tushunish darajasida so'zlab beradi. Bu metod orqali bolaning darsga diqqatini hamda hikoyani qay darajada tushunganini bilib olamiz. Yoki aynan shu hikoya o'tilayotganda bolalarga asar voqealari, ya'ni sujetiga oid rasmlar: ot, uloq, chavandozlar, keng dala tasvirlangan suratlar taqdim etiladi. Ushbu rasmlarga qarab, shu rasmlar asosida qisqa hikoyalar tuzish vazifasi beriladi. Tuzilgan hikoya saviyasi qanday bo'lishidan qat'i nazar, bolaga motivatsiya beriladi: juda yaxshi! Bu metodlar bolani mustaqil fikrlashga, bilim olishga, ijodiy yondashishga o'rgatadi.

Xulosa o'rnida aytish joizki, bolalar adabiyotini o'qitishda noan'anaviy darslarni olib kirish va uni ta'lim mazmuniga singdirish, dars o'tishning yangi-yangi usullarini topish Davlat ta'lim standartlari talablarini bajarishga zamin yaratadi. Binobarin, metodist R.Keldiyorov to'g'ri ta'kidlaganidek, "Adabiyot o'qituvchisining o'zi kashfiyot yaratish yo'lini bilmasa, o'nlab metodik kitob-u ko'rsatmalar befoya". Bolani erkin fikrlashga o'rgatmoq lozim. "Fikr tarbiyasi, – deb yozadi Abdulla Avloniy, – eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilinib kelgan, muallimlarning diqqatlariga suyanan, vijdonlariga yuklangan vazifadir. Fikr insonning sharo-fatli, g'ayratli bo'lishiga sabab bo'ladi".

O'qituvchi bolalar bilan ishlaganda ijodkor ham bo'lishi kerak. Demak, inson shaxsini har tomonlama kamol toptirishda, o'sib kelayotgan yosh avlodda umuminsoniy va milliy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini uyg'otishda, o'z xalqining an'analariga iftixor hissini kamol toptirishda bolalar adabiyoti darslarining va o'qituvchilarining o'rni beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nishonova Z., Qarshiyeva D. Eksperimental psixologiya. – Toshkent, 2007.
2. Nishonova Z., Qurbonova Z., Abdiyev S. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. – Toshkent: Tafakkur-Bo'stoni, 2011.
3. Jalilova S.X., G'ayibova N.A. Umumiy psixodiagnostika. – Toshkent, 2018.
4. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti va folklor. – Toshkent, 2006.